

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE

A SZÉKESFEHÉRVÁRI NAPLÓ-HAVI MELLÉKLETE *A Fejérvármegyei és székesfehérvári* MUZEUMEGYESÜLET KÖZLÖNYE

FELELŐS SZERKESZTŐ: *Marosi Arnold.*

SZERKESZTŐSÉG: *Bognár-u. 3.*

Dr. HORVÁTH KÁLMÁN.

Az az általános részvét, mely dr. Horváth Kálmán kir. közjegyző és a múzeumegyesület ügyvezető alelnöke halálát kísérte, bizonyosága élete értékének. Mivel érdemelte ezt ki? Mindenkivel szemben uri modorával, a szépet és jót megérvő és szerető lelkével, a közügyekben érdeknélkül való buzgóságával és azzal az izzó hazaszeretettel, mely annak idején a Területvédő Liga helyi szervezetének élére állította és fáradhatatlan szorgalommal szolgálta hazafias céljait.

Vele született művészi ihlete a maga festette képekben jutott kifejezésre. Nem a nyilvánosságnak, magának dolgozott festményekben rögzítve meg impresszióit. Lakásának falai tele voltak képekkel. Mind egy-egy emlék az elmúlt időkből, melyek harmonikusan olvadtak össze a nemes érzéssel elrendezett iparművészeti emlékekkel.

Ezt a műgyűjtő szenvedélyt és a hozzá szükséges ízlést, erdélyi ember lévén, szülőföldjéről hozta magával. Megérvő lelkén, hogy művészi környezetben, történelmi légkörben nevelődött. Ez ifjúkori benyomások későbbi külföldi tapasztalatokkal is bővültek és alakították ki azt a magasabb fokú műveltséget és különösen művészeti kérdésekben azt a széles látókört, mely a megboldogultat társadalmi és közügyi kérdésekben egyaránt jellemezte.

Dr. Horváth Kálmán azon kevesek közé tartozott, kik megértve és átérezve Székesfehérvár nagy múltját, ennek a nemzeti gondolkodás kialakításában való nagy jelentőségét, szívéből viselik a város magmaradt történelmi patinájának megőrzését, a mult eltűnt emlékeinek állandó ébren tartását. És ez annál nagyobb érdeme, mert hisz máshonnan szakadt hozzánk, de új otthonának szívével, lélekkel igyekezett érdemes polgára lenni.

Egyénisége, lelki berendezettsége a múzeumegyesület munkájában látta megvalósítva leginkább saját eszményeit. Ezért csatlakozott hozzá és szerette annyira, hogy mikor már mindentől visszavonult, ennek ügyvezetését továbbra is megtartotta és csak a halál választotta el tőle. Örök hálánk legyen érte jutalma.

M. A.

Székesfehérvár 18. századbeli festői.

A művészettörténeti irodalom mindezideig Székesfehérvár 18. századi import festészeti kultúráját, amelynek legkiválóbb emlékeit az egykorú jezsuita-, karmelita-, s belvárosi plébánia-egyház freskóiban és oltárképeiben bírjuk, csak *Sambach*, *Cimbal*, *Maulbertsch* meg *Fischer* festők nevével ötvözte. E Habsburg-összbirodalmi viszonylatban is jelentékeny, sőt vezető egyéniségű festők mellett azonban voltak Székesfehérvárnak más pictorai is e században, akiknek nevét még nem ismeri a művészettörténeti irodalom és akiknek a fajsúlybeli értékét még a jövő kutatásnak kell megállapítania. Úttörő munkám mai állása szerint nem nyújthatok mást, mint bizonyos irányító mozzanatokot, amelyek alapján a helyi patriotizmustól lelkesített kutatóknak kell vagy levéltári tallózással, vagy régebbi családoknál való érdeklődéssel, továbbá magánosok birtokában levő képek meg rajzok vizsgálatával, esetleg családi följegyzések, levelezések földerítésével minél teljesebbé tenni e festőkről alább vázolt, hiányos ismereteinket. Az általam feltárt festőkről, akiknek sorát-számát korántsem tekintem véglegesnek, könnyebb áttekinthetőség kedvéért lexikális sorrendben szölok.

Buffleur Gáspár sokoldalú jezsuita atya 1758-tól 1765-ig működött Székesfehérvárott mint plébániai szónok és a mai székesegyház építésének a vezetője. Később is többször megfordult a városban. Festéssel is foglalkozott; tőle valók a vörösberényi templom freskói többek között. Neve *Buffler* változatban is előfordul.

Codelli József festő a felsőkarinthiai *Darkins*-ban született. 1746-47-ben a székesfehérvári jezsuitáknál alkalmazva lakott. 1747 november 3.-án kérelmezte a városi polgárjogot; még ez év november 5.-én feleségül vette az elhunyt *Preindl Ferenc András* festő özvegyét, született *Pfundt Judith* asszonyt és december 22.-én lőn városi polgárrá. 1750 január 2.-án a városi tanács megbizta a szent Sebestyén-kápolna oltárképének a megfestésével 50 rajnai forint erejéig. Székesfehérvárott munkálkodott 1767 márciusában bekövetkezett haláláig.

Falusy Zsigmond festő 1782 április 17.-én már mint Pesten lakó festő kért a székesfehérvári városi tanácstól erkölcsi bizonyítványt arra való hivatkozással, hogy huzamosabb ideig lakott Székesfehérvárott a festészetet gyakorolva.

Friedetzki Antal festő 1747 május 30.-án a székesfehérvári várositanácstól kérelmezte a *Preindl* festő halálával megüresedett festési munkakört; a tanács azon esetre, ha netalán *Preindl* özvegye nem festőhöz menne nőül, *Friedetzki* jóindulatáról biztosította másokkal szemben. *Preindlné* azonban *Codelli* festő felesége lett. *Friedetzki* valószínűleg *Preindl* festő legénye, tanítványa volt.

Gindl József Ágost expaulinus született a zalamegyei *Tapolczán* 1756-ban vagy a körül. 1773 októberében lépett a pálos-rendbe; 1774 november 30.-án tett egyszerű fogadalmat. A fi-

lozóiát Nagyszombatban, a teológiát Budán végezte s 1782-ben Pesten tette le az egyetemes vizsgát. Teológiát és matematikát adott elő. Székesfehérvárott tanárkodott 1785—1786-ban. Rendjének eltörlése után 1787 július 17.-én ajánlatot tett a székesfehérvári városi tanácsnak egy ifjúsági rajziskola létesítésére, amelynek vezetését vállalta volna a rajzolás és festés mesterségében való jártasságával, amiből vizsgát is tehet a tanács kívánságára; különben már az előző évben is ingyen oktatta az ifjúságot a rajzolásra meg festésre általános megalégedéssel találkozva.

Hauzinger József festő (1728—1786) a bécsi művészeti akadémia tanára 1774-ben *Hillebrandt* építész fölszólítására készített egy vázlatot a mai székesegyház főoltárképeül; ezt az oltárképvázlatot *Hillebrandt* 1774 szeptember 25.-én megküldte a székesfehérvári városi tanácsnak *Fischer* festő-tanár vázlatával együtt, a tanács azonban *Fischer* oltárképtervét fogadta el, amelynek eredménye a mai főoltárkép. *Hauzinger* oltárterve ismeretlen ezideig.

Kögl József festő 1748 március 30.-án levelet írt *Páparól* a székesfehérvári városi tanácsnak, amelyben az elhalálozott *Preindl* festő helyére kínálkozik azt hozva föl a maga jellemzésül, hogy 15 éven át dolgozott a bécsi császári udvar számára, hogy Magyarországra a kis máriacelli praelatus hozta, akinél egyideig elegendő munkája volt és hogy ezidő szerint gróf *Esterházy Ferenc* kastélyában végez bizonyos festői munkálatokat. Mivel ezidétt *Preindl* helyét már *Codelli* foglalta el, a városi tanács *Kögl* levelét ad acta tette.

Linser György Anzelm festő született 1735-ben vagy a körül és pedig az egykorú följegyzés szerint a tiroli *Inspurgban*. Egyideig a bécsi művészeti akadémián tanult; később gróf *Batthyány Imre* meg ifjabb gróf *Nádasdy Ferenc* számára is dolgozott, akikről ajánló levei voltak. 1774 szeptember 16.-án lett Székesfehérvár polgára legfelsőbb rendeletre. Ekkor végezte a mai székesegyház *Hillebrandt* által tervezett főoltárának aranyozási munkálatait 1300 forintnyi költséggel. 1779-ben *Pauer Gottfried* ellen tett panaszt a városi tanácsnál, hogy azt muzsikus létére tiltsa el a tanács az aranyozási munkától; 1786-ban pedig a helybeli *Fligl András* szobrász meg annak neje és az idevetődött *Purcher Ferenc* festő aranyozási munkálatai ellen tiltakozott a városi tanácsnál. 1788 márciusban a helybeli rajziskola tanítójaül ajánlkozott a városi tanácsnál és mint rajztanító halt meg Székesfehérvárott 1813 július végén.

Magis János festő 1749—1751 között a székesfehérvári jezsuiták coadjutorai között működik a jezsuita *História* szerint a legjobb eredménnyel.

Preindl Ferenc András festő született 1704-ben vagy e körül és pedig valószínűen a tiroli *Wimbachban*. 1730 táján telepedett meg Székesfehérvárott, ahol 1734 február 7.-én feleségül vette

a gazdag Pfundt Judithot. Jómódban élt. 1738-ban *Hessen Christián* helybeli szobrásztól házat vásárolt; mivel azonban e ház a szobrász feleségének tulajdonát képezte, a vétel pedig annak tudta s beleegyezése nélkül történt, a városi tanács megsemmisítette a házvételt. 1743 júniusában Mária Terézia seregeinek bajorországi győzelme ünneplésére a plébánia-templom elé diadalkaput festett; 1745 márciusában pedig Károly József főherceg szerencsés születése ünneplésére a városházát látta el diadalkapuvval és symbolikus tartalmú képekkel; 1746 augusztusában báró Geymann Jakab városparancsnok temetésének pompájához 18 cimert festett. Meghalt 1747 márciusában s a szent Sebestyén-temetőbe helyeztetett örök nyugalomra.

Purcher Ferenc festőről csak annyit tudunk, hogy festőlegényével együtt valószínűleg már 1785-ben tartózkodott Székesfehérvárott, amikor 1786 február 3.-án Linser festő fölszólítására a városi tanács arra hivatkozva, hogy *Purcher* csak idevetődött és nem adófizető polgár, eltiltja őt a festői s aranyozási munkától.

Spiegler János festő Pozsonyban született.

1789 február 2.-án kötött házasságot *Breyer* Katalinnal Székesfehérvárott, ahol 1795 decemberében a városi tanács tekintettel beteges, munkaképtelen állapotára fölmenti adója fizetése alól.

Werle Antal festő 1743-ban a jezsuiták komáromi házában működött; 1748 és 1749-ben pedig a székesfehérvári jezsuita rezidencia ideiglenes coadjutorai között szerepel. Rokonságban állott-e *Werle Georg* festővel, aki *Gran Daniel* festőmestere is volt, a jövő kutatásra váró kérdés.

E röviden, csak hiteles tényekkel vázolt festők, akik *Hauzinger* kivételével ezúttal lépnek ki először a mult ismeretlen homályából, munkásságukkal kiterjeszkedtek Székesfehérvár környékére is. Az a körülmény pedig, hogy e városban ennyi festő fordult meg, igyekezett érvényesülni, elhelyezkedni, vagy meg is telepedett, bizonyoságra, hogy e városnak a templomok kiváló festészeti alkotásain túlmenően is volt művészi szűksége az erőgyűjtő 18. században, ha annak kielégítése a feladatok és anyagi előfeltételek arányában szerényebb igényű is volt.

Dr. Schoen Arnold

A királyi kazula.

Szent Imre herceg halálának, ennek a súlyos nemzeti tragédiának előestéjén — valószínűleg a Nagyboldogasszony ünnepét megelőző napokban — nagyértékű ajándék érkezett Fehérvárra, a Nagyboldogasszony-templom kincstárába. Egyházi ruha, miseöltöny volt. Igazi királyi mű: királyi kezek alkotása és fejedelmi lelkek adománya.

Szent István a keresztény hitélet gondozása és emelése érdekében szerteszét az országban istenházakat építtetett, amelyeket azután ő és felesége, *Gizella* dúsan fel is szereltek. A templomok közül nagyságban, művészi alakításban kimagaslott a fehérvári; illő volt tehát, hogy egyházi szerekben is a legpompásabbakkal tündököljék. Szent István és *Gizella* nem is fukarkodtak; a legszebbeket a fehérvárinak juttatták. Ezek közt volt az említett miseruha, melyet anyaga, tervezése és himzési technikája kora legremekebb dolgai közé emelt s amelyet *Gizella* királyné készített udvarhölgyei és a veszprémvölgyi apácák segédkezésével.

Ezt a román stílusú, harangalakú kazulát a későbbi időkben, de még az Árpádok korában, *koronázó palásttá* alakították át, amely alkalommal elől felhasították és egyes részét levágták.

A kazula anyaga szederjes színű selyemszövet. A kidolgozás nagyobb része a szöveten át-át húzott arany fémszállal, kisebb része sodrott selyemfonállal történt. Az applikált növénydísz színe aranysárga, a gyümölcsöké kék; egyes helyeken a madarak tollainak acélkék és sötétvörös színezete is kivehető.

A kazulát egy (szélesebb) villaalakú kereszt, egy feliratos és egy állatos sáv négy mezőre, illetve két képcsoportozatra osztja.

A villakereszt szárjai közt három mandulamag-formájú keretben a Megváltó (kétszer) és a Boldogságos Szűz alakja van; a két kisebb keretet angyalok tartják. — A második mező egy-egy oldalán az áldástosztó és ítélő Krisztust a proféták veszik körül. — A villa két szárában 10—10 szárnyas angyal mellképe látható.

A második mező alatt van a dedikációs sáv e felirással: Anno incarnationis Christi MXXXI indicione XIII a Stephano rege et Gisla regina casula hec operata et data ecclesiae sanctae Mariae sitae in civitate Alba (magyarul: Krisztus megtestesülésének 1031-ik évében, az adókiivetés 14-ik esztendejében István király és *Gizella* királyné készítetté és adá e misemondó ruhát a fehérvári Szűz Mária egyháznak.) Ezek a felajánló szavak elég tömören, de kifejezetten adják a nemzeti drágaság történelmét.

A feliratos sáv fölötti kettős képcsoport a Megváltó diadalát mutatja, az alatta levők a mennyei Jeruzsálemet jelképezik.

A harmadik mező országló Krisztus képét apostolok övezik. A sűrűn elhelyezett várak, tornyok, harcos alakok a küzdő Egyház fogalmát érzékelik.

A negyedik (legalsó) mezőt dúsz lombozattal és madaraktól övezett keretekben tíz vértanú képe ékesíti.

Itt a legalsó részen van még három keretes kép, amelyek az egésznek *nemzeti jelleget* kölcsönöznek. A villa szárvégén, közvetlenül az országló Krisztuskép alatt egy kisebb portré látható, Szent Imre hercegé, akit födetlen fővel, drágaköves és sujtásos köpenyvel ábrázoltak. Ettől lejjebb, jobbra

és balra a donátorokat, Szent Istvánt és Gizellát örökítették meg. Mindkettőt uralkodói jelvényekkel s az akkoriban szokásos bizanci fejedelmi ruházatban (tunika és bogláros palást) hímézték. A főadományozó, Gizella királyné — nemes cselekedete jelképezésére — jobb kezében földgömbre helyezett, emeletes, keresztben végződő tornyocskát tart.

A királyi kazula rövid történelmi és művészeti leírására annak *kilencszáz éves* múltja készített. A királyi kazula féltve őrzött kincse volt a fehérvári egyháznak, még féltettebb ereklyéje lett

aszádok viharában megpróbáltkirályinemzetnek.

A jubileumi esztendőben mi fehérváriak fokozott tisztelettel gondoljunk a nagy mecénásokra és erre a ritka műértékű klenódiumra; hozzá nemzeti büszkeséggel és önérzettel, mivel e drága emlék is egyike azoknak a fényes és beszédes bizonyítékoknak, amelyek elvitázhatatlanul igazolják, hogy a magyarság a kereszténység befogadásától kezdve minden időben — kivéve talán, amikor épen Nyugat békéje és nyugalmas fejlődése érdekében vállalt harcokat — a nyugati nagy népek kultúrszínvonalán állott.

ss.

A dunapentelei gazdák urbáriumma 1736-ból.

Dunapentele régebbi magyar lakossága valószínűleg a felszabadító háború idején pusztult el. Az elpusztult faluban, a török kiűzése után Csernovics Arzén ipeki patriarchával a Balkánról menekült szerbek telepedtek le. A szerbek itteni letelepülését az 1694. évre tehetjük, mivel ezen év novemberétől kezdve vetett ki a vármegye erre falura adót. A különben szokásos szabad évekre való tekintettel nem lehet korábbra tenni a betelepülés idejét, mivel ezekben az években a vármegye azonnal a benépesítés után vetett ki adót. Az 1696. évi országos összeírás alkalmával Dunapentelén 57 családot találtak, akiknek azonban még házaik nem voltak, mert földbe ásott kunyhókban laktak. Az ekkor letelepedett szerbek száma rövid idő alatt jelentékenyen megfogyott. Az 1720. évi országos összeírás alkalmával már csak 31 családot írtak össze. Talán már ezidőben is volt néhány magyar a lakosok között, mivel „Hosszú”, „Szabó”, „Pintér” családnevek is előfordultak. Jelentékenyen megnövekedett a magyarok száma amikor 1736-ban a földesur magyar jobbágyokat telepített le. Az uraságnak a jobbágyokkal való megegyezése (urbáriumma) 1736-iki megyegyűlési jegyzőkönyvben szórol-szóra így jegyeztetett be.

„En Király Daróczy Katalin néhai Tekintetes és Nagyságos Báró Száraz György Uram, Kegyelmes Urunk és Koronás Királyunk eő Fölséghe Magyar Cancelláriáján volt első Udvari Tanácsának Eözvegye: Adom tudtára mindeneknek kiknek illik; Hogy minekutána ezen Levelemnek végén, nevezett szerint föll tett és specificált Magyar Gazdák, mostani lakóhelyek kicsinsége, és gyarlósága miatt folyamodtak volna hozzám, és Pentele évő Nemes Fehér vármegyében lévő Falumnak bővebb s szaporább megh szállítására kívánkoztanak, abbéli kívánságokat megh halgatván, s a köz jót, és föllyeb titulált Kegyelmes Urunk eő Fölséghe Szolgálatyát az által gyarapítani kívánván, adtam engedelmet és szabadságot nevezett Magyar Gazdáknak, hogy említett Falumban külömb uczát szakasztván, mostani Rác Jobbágyim szomszédságában ottan magok számára házakot épétesenek, s ahoz mind szántó földből mind

pedighlen Rétbül proportio szerint elegendő provisiojok legyen. Ellenben pedigh emlett Magyar Gazdák minden vissza alkudás nélkül, csendesen és Rác Jobbágyimmal jó szomszédságban, és egyességben élni, és midőn a N: Vármegyétül meghengedendő szabad idejek kitelik a közönséges terhet viselni és szenvedni kívánván következő Conditiokra kötelezték magokat.

Elsőben mivel én mind szántó Földek min pedighlen Szöllők mivelését Rétek kaszálását és egyéb haszon vételeket igaz proportio szerint oda engettem, ök tartoznak adó feiben három száz Rhenes Forintokat Urasságh számára felét tudnya illik Szent György, hasson felét pedig Szent Mihály napján minden fogyatkozás nélkül le tenni és ki füzettni:

Másodsor nem lévén mostanában nevezett Falumban Majorságom s következendőképpen szántásokat oeconomiához nem applicálhatván, annak föll váltásáért tartoznak első Punctumban föll álitott terminusson 50 Forintokat hassonlóképpen le tenni és ki fizetni.

Harmadsor a Korcsma hazánkban bévett dicséretes és Törvényes szokás szerint Szent György naptul foghvaszt egész Szent Mihály napig Uraságh számára reselváltatik s attul foghvaszt község számára fél esztendeik engettetik az vendégfogadó házomat pedig s abban egész esztendeik folyó csapot valamint ekkoráig tovább is Uraságh számra megtartottam. Hogy pediglen Magyar és Rác Gazdák között az érant viszálkodás ne következhessék adtam szabadságot, hogy eők magányos és Rácok külömböztetett korcsmát és Mészárszéket magok Uczájában épétesenek. És

Negyedsor azon Mészárszéket ugyan azon magyar Gazdáknak arendában adtam, kitül eők az Uraságnak esztendőnként föllyeb irt terminusson 20 Rhenes forintokat és két mása fagyut tartoznak fizetni és meghadni: ahoz hust magam vagy Tiszteim számára arra rendlendő Mészáros által egy pénzel ócsóbban adadni.

Ötödsör a fuvart kilenczedet és konyhára való Kappanyokat és tyukokat vaját és egyéb aprólikot föll álitandó házok szerint valamint mos-

tani Rác Jobbágyim Urasság számára tartoznak adminisztrálni.

Ezen Urbarium Formára föll állított Conditokra és punctumokra annyiszor nevezett Magyar Gazdák magokat minden Törvényes uttal kötelez-

ték és obligálták. Pest városában die 9-ma Aprilis 1736. Árva Daróczy Katalin.

Az új lakosoknak a vármegye három szabad évet azaz adó és köztehermentességet engedélyezett. **Schneider Miklós.**

Kultúra, irodalom és művészet.

Fehérvári művészek kiállítása. Március 29-én nyitotta meg gróf Széchenyi Viktor főispán a vármegyháza nagytermében helybeli képzőművészeink kiállítását, mely április 8-ig állt nyitva a közönség számára. A kiállításon országos nevű művészeink közül dr. Say Géza és Bory Jenő, helybeli művészlelkeink közül Bertalan Rózsi, Kurelecné Say Tekla, Márton Jakab, Tihor Gábor, Vaimár István, vitéz Oláh József, Kámán Titusz, Pentsy Jenő, Márky Béla és Vass A. szerepeltek. Say Géza modern tónusú szindús festményei mellett Bory Jenő három szoborműve keltett feltűnést. (Csók; Immaculata és Munkácsy.) Nagy tetzésnek örvendtek Pentsy karrikaturái; Kurelecné Say Tekla portréi és rajzai, melyek közül az épülő Prohászka emléktemplom rajzát múzeumunk részére meg is vettük. Tihor Gábor, reáliskolánk új rajztanára kevésszámú képével is erős tehetséget árult el. Márton Jakab ismert városképei, Bertalan Rózsi őszi képei szép fejlődést mutatnak. Szép anyaggal szerepelt a helybeli Vass József Hadiárvaintézet fiatal kerámikusa, Márky Béla is. (V. Ö.: Székesfehérvári Napló IV. évf. 7. sz. márc. 31. és 75. sz. ápr. 1. Fejérmegyei Napló XXXIII. évf. 74. sz. márc. 31.)

Kerekes József kiállítása Szombathelyen. Helybeli művészeink kiállításáról sajnálatosan távolmaradt Kerekes József. A napokban olvastunk nagyszerű kiállításáról, melyet Szombathelyen rendezett az ottani műértők felkérésére. A kiállítás nagy erkölcsi és anyagi sikeréről l. Székesfehérvári Napló IV. évf. ápr. 16.

Rostaházy Anci művészpályájának első sikere. 1920 volt az első dátum városunk e fiatal művésznőjének pályáján. Ebben az évben szerepelt először nyilvánosan a Széchenyi Szövetség műsoros estélyén. Megboldogult nagy püspökünk, Prohászka Ottokár volt az est szónoka, ekkor tűnt fel már üde, tiszta, finomcsengésű hangja az Ő minden szépre rezonáló nagy művészlelkének. Azóta elmúlt 11 esztendő, melyből 9 év fáradhatatlan munkában, a művészi kiképzés gondos, nehéz munkájában telt el. Minden esztendő újabb horizontokat nyitott, új, mélyebb fejlődésről tett tanúságot. Majdnem minden évben szerepelt, eleinte városunkban, majd mindsűrűbben kérték fel s végül az estélyek fénypontja lett Rostaházy Anci művészi énekszámá. Közben Budapesten is hallotta zenei világunk, előbb csak a vizsgálódásokon, majd nyilvános hangversenyeken (Vigadó) s a kritika mindenkor felfigyelt reá. Április

8-án végre a Városi Színház nyitott ajtót Noseda Károly ritka tehetségű tanítványának és a „Carmen” címszerepében állott a kifinomult zenei ízlésű budapesti közönség és szigorú zenei kritikuskai elé. A siker megfelelt a várakozásnak. A kritika egyhangúlag elismerő szavakban emlékezett meg róla, különösen Molnár Imre (Magyarország) és Dietl Fedor (Nemzeti Ujság) emelték ki szereplését, mint egy felfelé ívelő pálya döntő sikerét. Nagy reménnyel nyilatkozott a művésznő első karmestere, Komor Vilmos, nemkülönben Márkus Dezső, a Városi Színház főzeneigazgatója is. Mi örömmel könyveljük el páratlan sikerét és büszke reménnyel tekintünk további ragyogó pályájára elé. (V. Ö.: Dormúth Árpád cikke Székesfehérvári Napló IV. évf. 80. sz. ápr. 10.) **D. Á.**

Könyvészet.

Régi megyei (Bicske) vonatkozású népies karácsonyi énekek.

Múzeumunk könyvtárának legújabb gyarapódása egy 1861-ben Pesten, Trattner-Károlyi nyomdájában készült ima és énekeskönyv „Bicskei ima és énekeskönyv” címmel, melynek kiadója és szerkesztője néhai Spetykó Ferenc ercsi apát, székesfehérvári kanonok. (Egyházi énekek, melyek az esztendőnek külömb-külobmbféle részeire alkalmazva vagnak és eddig ugyancsak a Székes-Fehérvári püspöki megyében helyeztetett Bicske mezővárosában lakozó keresztény hiveknek buzgó ájtatosságokra nagy haszonnal szolgáltak, ennekutánna pedig minden egyéb magyar helységekben lévő keresztényeknek is hasznokra szolgálhatnak. Kiadta néhai főtisztelendő Spetykó Ferenc ercsi apátur' s székesfehérvári káptalanbéli ur. Pesten, Trattner-Károlyi tulajdona 1861.) Az énekeskönyv sok közismert katolikus egyházi éneke mellett megőrzött több a nép száján élő és népies származású éneket is, melyek egyrészt helyi vonatkozásukra való tekintetben érdemelnek figyelmet, másrészt mind hangjuk, mind egyszerű, naiv gondolatmenetükkel az ősi bethlehemes játékok népies rigmusaira emlékeztetnek.

Az alábbiakban közölt énekek egy része úgy tudom más vidéken is ismeretes. Érdekes volna összehasonlítani őket, mert alkalmasint egy-egy változatát képezik valamely még ősbib alaknak.

A legeredetibb versnek látszik a következő:

Idvezlégy, kis Jézuska!
Idvezlégy óh kis Baba!
mért fekszel a' Jászolban,
a' hideg Istállóban?

Hol a' fényes Palota?
Hol a' kényes nyoszolya?
Hol a' lépes mézecske?
Vajjal mázolt kötsöge?

Óh! Ha Magyar Országban
Bicske mező városban
lettél volna világra,
akadnál jobb Orzágra.

Mert adnánk jó mézecsket,
Vajas édes tejecsket,
szükségedet megszánánk,
párnácskánkba takarnánk.

(Bicskei énekesk. 19. l.)

„Ne féljete, Pásztorok! Örömet hirdetek“
című ismert karácsonyi éneknek 8—10 strófája
a következőkép hangzik:

Nosza tehát hagyjuk itt, a' nyáját és csordát! Menjünk
oda mindnyájan, Az Úr szeme a' nyájon! Nem féltő most
a juh, Mondjuk dadu, dadu, Most a' tolvaj nem lop, Mond-
juk vigan: hop, hop!

Szóllítsd, Lőrincz, Sipodat! Jóska! furoglyádat; Verd
Lajos! a' dobodat, Éleszd, Miklós! a' dudát; Pengesd
Ádám! Lantot; Te Pista! dorombot; Fújd a' kürtöt, Miska!
Te lejtőzz, Andriská!

(Egész népies hangszergyűjtemény csoportja: síp, dob, furulya, duda
lant, doromb (?), kürt. — Lejtőzz = táncol.)

De üressen ne menjünk, ajándékot vigyünk! Egy szép
tarka gedácskát, Fejér kondor báránycát, kis gyenge
sajtocskát, És írósvajacsát, Mit Istentől vettünk, 's ki-
telhetett tőlünk. (Bicskei énekesk. 21—22. l.)

Régi bethlehemes rigmusokra vall a követ-
kező két ének:

Jó hirt, Pajtás! mond nekünk Angyal, 's hogy ne féljünk:
A' Messiás érkezett, Egy szép Szüztől született. (Fog-
jad azért a' Dudát, Fújj egy kis vig nótácskát! Hogy ked-
vére e' napon A' kis Jézus vigadjon!)

Vigadnak az Angyalok, Tapsolnak a Pásztorok, Ajándé-
kot nyújtanak Édes megváltójuknak. R. (Ismétlés mint fent.)

Egy romlott Istállóban, fekszik Urunk Jászolban, Fázik
(szegény testecske!) Imádjá szűz Menyecske. R.

Széna, szalma Párnája, A' Jászol nyoszolyája, Kit az
ég meg nem foghat. most a' Póla takargat. R.

Édes Jézus! hozzád végy! Lelkemnek irgalmas légy!
Add, hogy mennyben láthassam, Szent színedet, Krisz-
tusom! R. (Bicskei énekesk. 22. l.)

Az alanti ének egész drámai jellegű, ami
határozottan régiebb párbeszédes formára vall:

Hallottad-e Laczkó! a' lett dolgot,
Mellyet a' mennyei követ mondott?
Hogy született légyen ember' testben,
Jézus mi megváltónk Bethlehemben?

Ne késsünk, menjünk el sietséggel!
Lássuk, és imádjuk buzgó szívvel.
Urunkat ki fekszik a' Jászolban,
Barmok közt egy rongyos Istállóban.

De el ne induljunk üres kézzel!
Menjünk el nyájunkhoz a' Petivel!
Vigyünk néki kevés ajándékot,
Szép kövér, és fejér báránycát!

Nézd Gyurka! azt a' nagy fényességet!
Hallod az Angyalok zengéseket?
Nem messze vagon már az a' hajlék,
Mellyben a' mennyei gyermek fekszik.

Idvezlégy, Istennek áldott Anyja,
Lelkünknek egyetlenegy Istápa!
Mutasd bé a' kevés ajándékot!
Imádd mi érettünk Sz. Fiadat.

Serkenj fel álmodból, édes fiam!
Gyönyörű magzatom és virágom!
Pásztorok eljöttek ajándékokkal,
És téged imádnak térd hajtással.

Ez ajándékokat és szívünket,
Néked feláldozzuk mindenünket,
Ne vesd meg szives adományunkat,
Add mennyben láthassuk sz. orcádat.

(Bicskei énekesk. 21. l.)

Azzal a kéréssel fordulok a vidéken lelkész-
kedő főtisztelendő papsághoz, kántortanítók egyete-
méhez, amennyiben ily régi énekszövegekről, énekes-
könyvekről tudnak, közölgék azt velem a székesfehé-
rvári múzeum titkárságán keresztül.

Dormúth Árpád.

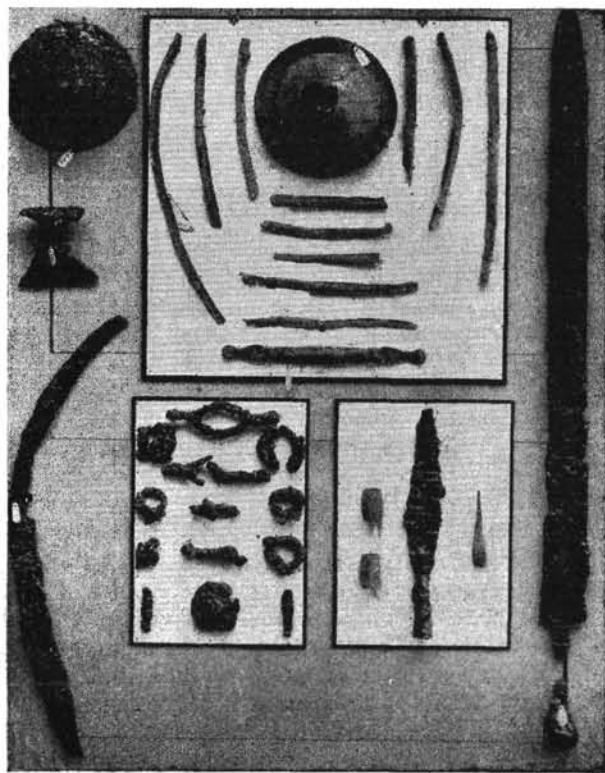
MÚZEUMI ÉRTESÍTŐ

A kálozi lovassírlelet.

Múzeumunk e becses régészeti lelete 1927-
ben került napvilágra. Róla Német Ferenc kálozi
főjegyző szept. 15-én tudósított bennünket, jelent-
vén, hogy falujában veremásás közben csontvá-
zakat és ezek mellett különféle régiségeket talá-
tak. Közülök egy kúpalakú, bronz paizsdudort be-
is mutatott. Ennek alapján a lelet oly becsesnek
ígérkezett, hogy másnap kiutazva, helyszíni szem-
lét tartottunk. A leletet Pál István csizmadia mes-
ter 171. sz. házudvarán találták. Mikor rábuk-

kantak, azt Sándor Ákos adóügyi jegyző veze-
tése mellett, tudásukhoz mért jóakarattal igye-
keztek feltárni. Megfigyelésük alapján a csontok
két méter mélyen feküdtek. És pedig felül, közel
egymáshoz két embercsontváz: az egyik kelet-
nyugat, a másik ennek végénél és észak-kelet
irányban. Alattuk vékony földréteget, ezen alul
pedig lócsontokat találtak. Sajnos, a leletek hely-
zetéről, megoszlásáról nem tudott felvilágosítást
adni. A talált régiségek, melyeket Sándor Ákos

szíves közbenjárására a tulajdonos Pál István adományként engedte át a múzeumnak, a következők: bronz paizsmaradványok, paizsdudor vasból, kard, balta, lándzsa, két hengeres bronzpánt, sarló, apróbb vasalkatrészek és egy kis lapátalakú csonttárgy.



Lovassirlelet Kálozról: bronzpaizsmaradványok, kard, lándzsa, sarló, balta, zablalkatrészek.

A bronzpaizsmaradványok között a bőrből vagy fából készült paizsnak összes fémalkatrészei megvannak: a dudor, fogantyú és szegélypántok. A tetején megcsorbult dudor 12,5 cm. magas, hegyesen végződő kúp fent hengeressé válik és 2 cm. széles vízszintes peremben végződik. A peremet két hornyolás és három helyen 3—3 süvegformájú gomb díszíti. A gombok a perem alsó részén fölerősítésre szolgáló szegekben folytatódnak. Ugyanily dudorok a Forrer által közölt germán leletek között láthatók. (Reallexikon, Berlin 701. l.). A fogantyú három darabra tört, hossza 23 cm., közepe háztetőszerűen kiemelkedik, felületét geometrikus rovátok díszítik. Két vége lapított és két-két szeglyukkal van átfúrva. A paizs szélét beszegő pántmaradványokat is szögek erősítették föl, összeállítva tojásdad alakot mutatnak.

A vaspaiszdudor megegyez a fent leírt bronzdudoréval, de peremén nincsenek gombok. Hazai leletünk között Horgosról ismeretes hozzá hasonló (Hampel J.: *Alterth. der früh. Mittelalt.* I. 215. l.), A. Demmin VI. századi germán sirokról közöl neki megfelelő analógiákat. (*Die Kriegswaffen, Leipzig 1893.*, 339—40. l.)

A kard 70 cm. hosszú pengéje kétélű és

csúcsos, letört markolata gombos. A kisebb vas-tárgyak egyik darabja alakjánál fogva valószínű a kardhoz tartozó keresztvas. Felületén látható farostok hüvelymaradványok. A koraközépkori germán kardok között vannak hozzá hasonlóak. (A. Demmin: I. m. 342. l.)

A balta jellemző vonásai szárnyas fok és erősen szélesedő, rövid bárd. Demmin szerint ez is germán típus. (I. m. 336. 33 a.)

A három darabra tört fokos lándzsa hossza 23 cm. Valószínű, mint nyéldísz, hozzátartozik a két bronzgyűrű is.

A kaszaszerűen hajló sarló két vége 55 cm-re van egymástól. Pengéje törés nélkül folytatódik a fába erősíthető nyélbe. Tompa hegyénél a penge gerinces és kétélű. Hampel nem közöl hozzá hasonló típust és így a ritka alakok közé tartozik.

A törmelékes vasak között csat, zabla darabok és egy valószínű a kardhoz tartozó keresztvas ismerhető föl.

Az egész lelet az említett analógiák alapján minden valószínűség szerint az V—VI. századból ismert népvándorláskori, germán leletek csoportjába tartozik, de oly ritka tartalommal, amelyeknek mását a Hampel által közölt sirleletek között egyáltalán nincsenek, a germán és honfoglaláskori magyar sirokból is csak egy kettő ismeretes. Ilyen a Nemzeti Múzeum gránitköves arany paizsdísz és a Horgoson talált vaspaiszdudor, melyeket Hampel a VI. századi bizánci származékoknak tart. A honfoglaláskori leletek között is csak elvétve, a pilini, verebi és székesfehérvári sífokban akadtak paizsalkatrészeknek minősíthető tárgyak, ami annál feltűnőbb, mert a későbbi középkorban a paizs főfegyverneme volt a magyar lovasságnak. (Hampel I.: I. m. I. 214—215. l.) A kard pengéje a hozzátartozó keresztvassal a csúnyi, fenéki, keszthelyi, cikói leletekkel rokon. (Hampel I.: I. m. I. 189. l.) Csakhogy ezeknél hiányzik a markolatgomb, ami a kálozi példánynál megvan és ez alapon korai képviselője a IX—X. századból ismert karoling kardoknak és szinte hiányt pótló adat koraközépkori régészetünkben. Ugyanaz áll a baltáról és sarlóról is. Mindkettő mint eddig ismeretlen, vagy legalább igen ritka típus illeszkedik be népvándorláskori leleteink sorába.

Hivatalos tudósítások.

Választmányi ülés. A múzeumegyesület március 28.-án tartotta ezidei első választmányi ülését. Jelen voltak I. Dr. Havranek József alelnök, Marosi Arnold igazgató, Dormuth Árpád titkár, Rauscher Béla, dr. Kepes János, dr. Say Géza, Pfinn István, Weichardt Valdemár, Ruff Béla, dr. Polgár Iván, Radetzky Dezső. vál. tagok. Dr. Havranek József az ülést megnyitva a szeretet meleg szavaival emlékezett meg az egyesület ügyvezető alelnökének, dr. Horváth Kálmán elhunytáról,

ki művészetért rajongó lelkületével, teremtő gondolatával, támogató, segítő kezével egy évtizeden át vett részt az egyesület vezetésében és kinek pótlása nehéz feladat elé állítja a vezetőséget. A választmány jegyzőkönyvbe iktatva az elhunyt érdemeit, elhatározza ennek özvegy dr. Horváth Kálmánnal átíratban való közlését. A titkári jelentés alapján új tagul felvétel: dr. Morvai Béla realisk. tanár, Rudbányai Imre.

A múzeumigazgató részletesen beszámolva az egyesület pénztári állapotáról, a gyűjtemények gyarapodásairól és munkálatairól, a folyó ügyek előterjesztése kapcsán ismerteti a Magyar Nemzeti Múzeum átíratát, mely szerint a Bank-utcában talált aranyérmekből a neki nem szükséges példányokat hajlandó múzeumunknak átengedni. Bemutatja Székesfehérvár szab. kir. város határozatát arról, hogy a Városház-teret megfelelően az egyesület felterjesztésének fenntartja az ott felállítandó Szent István szobor számára. A múzeumegyesület betérjesztésére, hogy Philipp Istvánnak a bazilika- és Szent Imre emléktáblának megtervezéséért a város utaljon ki 500 P tiszteletdíjat, csak 250 P-t szavazott meg, amit Philipp István nem fogadott el. A „Székesfehérvári Szemle” szerkesztőségi költségeire a választmány 1000 P-t határozott meg, melynek fejében az egyesület tagjai a folyóiratot díjtalanul kapják. Az ülést a közgyűlés előkészítése és idejének megállapítása fejezte be.

Közgyűlés. A múzeumegyesület május 3.-án, határozatképtelenség esetén május 10.-én délelőtt 11 órakor a múzeum helyiségében tartja évi rendes közgyűlését. A közgyűlés tárgyai: 1. Elnöki megnyitó. 2. Titkári jelentés az egyesület múlt évi működéséről. 3. Múzeumigazgató jelentése a múzeum múlt évi működéséről, a gyűjtemények gyarapodásáról és törzsszállományáról. 4. A múlt évi zárószámadás betérjesztése és a számvizsgáló bizottság jelentése. 5. Költségelőirányzat bemutatása. 6. A tisztikar három évre való megválasztása. 7. A választmány megújítása. 8. Indítványok.

Adományok. A Magyar Nemzeti Bank székesfehérvári osztálya 50 P, a Fejérmegyei Takarékpénztár 30 P, a Székesfehérvári Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank 20 P, F. Dieballa Mária Horváth Kálmán halála alkalmából a Prohászka-emlékgyűjtemény céljára 10 P adománnyal járultak a múzeum fenntartási költségeihez. Hálás köszönet szíves áldozatkészségükért.

A múzeum gyarapodása március havában: Prohászka O. levele Szögyény-Marich Juliához 1907. dec. 17-ről Budapestről, Kovács Ilonka ajándéka; Edvi-Illes Pál: Első oktatásra szolgáló kézikönyv, Bpest, 1931. és a „Székesfehérvári Friss Ujság” 1919. máj. 1. kommunista száma, Herder István ajándéka; Kapossy János: A barokk mennyezetfestés emlékei Székesfehérvárott, Marosi Arnold ajándéka; Ányos Pál „Kalapos király” c. költeményének Kupricz Sándor (később Endrődi S., költő) által leírt másolata

1867., a ciszt. r. reálgimn. önképzőkörének letétje; ezüst szálakkal himzett főveg, Dieballa Mária ajándéka; XIX. sz. elejéről való székesfehérvári fametszet, mely vétel útján került a múzeumba.

Családtörténeti szempontból értékesek Fiáth György tüzérfőhadnagy okmányok, nyomtatványokból álló letétje, melyek dédapjára, eörményesi és karánsebesi Fiáth György cs. és kir. kamarás, huszárcapitányra és ennek fiára, Pompejusra vonatkoznak. Az első 1914-ben a pármái csatában, hol meg is sebesült, majd 1848-ban Abán a rácok ellen tüntette ki magát, míg Fiáth Pompejus mint Würtemberg huszárcapitány Lenkey századában vett részt a szabadságharcban és a délvidéken Turián mellett ágyugolyótól találva, 1848. aug. 19-én hősi halállal fejezte be életét. Kiegészíti ez emlékeket az a szép ampír huszártársoly, mely még a napoleoni időkből származik és melyet, miként Fiáth Pompejusnak múzeumunkban őrzött képén látható, ő is viselt. A letéthez tartozik még egy diszpáncéling is, a Fiáth család által használt díszmagyar ruha tartozéka.

Vétel útján szerzett a múzeum Rácalmásról római mérföldkövet ugyanonnan, ahonnan már mult évben is beszállítottunk egyet. A március 30-iki bicskei kiutazás eredményei: kovaszilánkok és őskori kovatöredékek Keller Jakab galagonyáshegyi szőlőjéből, bronztüfej Kontra József máléhegyi szőlőjéből, barlangi medvecsont Héber Henrik adományából. Prockl Gyula elemi iskolai igazgató ritka alakú és szép fentartású szárnyas rézvésőt, Szent Josepha-nak fára metszett domborművű képét; Horváth Ferenc tanító két régi imakönyvet és egy amulettet ajándékoztak. Vétel útján jutott a múzeum egy régi, piros rózsákkal himzett, vászon asztalterítőhöz a következő irással: Mocsy: Saraje — 1735 Prima: aprilis: — Március 31-én Előszálláson járva, Gergelyi Béla adományaként népvándorlaskori sirokban talált edényeket, vastárgyakat kapott a múzeum.

Az adományokért, letétekért hálás köszönet.

Látogatók. Vendégkönyvünk bejegyzése szerint március havában társas látogatások: 8.-án a Budapesti Torna Club 48 tagja, a Székesfehérvári Árpádházi Boldog Margit leányliceum VIII. és VII. osztálya, a székesfehérvári népművelési előadások 40 ipari munkása Marosi Arnold múzeumigazgató előadásával. A márciusi látogatók összes száma 873.

A múzeumegyesület tagjainak a „Székesfehérvári Szemle” díjtalanul jár, megtartásuk és megőrzésük tehát semmiféle kötelezettséget nem von maga után.

A múzeum gyűjteményei vasár- és ünnepnapon 9—12 óráig belépődíj nélkül is megtekinthetők. Hétköznapokon 50 fillér a belépődíj. Helybeli és a vármegyei tanintézetek tanulói csoportos látogatás esetén díjmentesen látogatják meg a múzeumot, mások fejenként 10 fillér lefizetésével. A múzeum hétfőn zárva.